

WŁADYSŁAW MAKARSKI

O NAZWISKU WOJTYŁA

Wymienione w tytule nazwisko nasuwa kilka refleksji językoznawczych. Zasadniczą kwestią związaną z tą nazwą osobową, jak i z każdą inną, jest jej pochodzenie. Teoretycznie nazwisko *Wojtyła* można wywodzić od podstawy apelatywnej *wójt* bądź onomastycznej *Wojciech*. Z tych dwu podstaw za bardziej prawdopodobną uznać należy formę *Wojciech*. Ustalenie takiej zasady się na ogólnonomastycznej dyrektywie, w myśl której, mając do wyboru interpretację apelatywną i onomastyczną, „decydujemy się na interpretację onomastyczną z tego mianowicie powodu, ponieważ w ten sposób pozostajemy w tej samej grupie leksykalnej; poszczególne nazwy wyjaśniamy w oparciu o nazwy jako o grupę zdecydowanie najbliższą”¹.

Nazwisko *Wojtyła* zinterpretowane zgodnie z powyższą zasadą jako derywat imienia *Wojciech* należałoby zatem do dużej grupy nazwisk odimiennych, równoległej do dwu grup nazwisk utworzonych od nazw miejscowych oraz etnicznych, a wraz z tymi grupami do nazwisk odonomastycznych oponentnych do klasy nazwisk odapelatywnych. Związane z powszechnie w całej Polsce używanym imieniem zawdzięczającym swą popularność kultowi św. Wojciecha² mieściłoby się w licznych szeregu form nazewniczych takich, jak: *Wojciak, Wojcial, Wojciej, Wojciel, Wojciesiak, Wojciesz, Wojcieszak, Wojcieszek, Wojcieszko, Wojcik, Wojcisz, Wojcinowicz, Wojcio, Wojciuch, Wojciul, Wojciula, Wojta, Wojtacha, Wojtachnia, Wojtak, Wojtal, Wojtala, Wojtalewicz, Wojtała, Wojtan, Wojtanek, Wojtanowicz, Wojtar, Wojtarowicz, Wojtas, Wojtasiak, Wojtasik, Wojtasz, Wojtasza, Wojtaszek, Wojtaszka, Wojtaś, Wojtczuk, Wojtek, Wojtel, Wojteńko, Wojtera, Wojtkielewicz, Wojtko, Wojtkowiak, Wojtmach, Wojton, Wojtoń, Wojtowicz, Wojtucha, Wojtulewicz, Wojtunik, Wojtuń, Wojtur, Wojtus, Wojtusiak, Wojtusz, Wojtuszyk, Wojtuś, Wojtych, Wojtyczko, Wojtyga, Wojtył, Wojtyła, Wojtylko, Wojtyło, Wojtyna, Wojtynek, Wojtyniak, Wojtyra, Wojtys, Wojtysiak, Wojtyska,*

¹ M. Karaś. *Antroponimiczny sufiks -ur, -ura w języku polskim*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1970 z. 29 s. 21.

² J. Bystron. *Księga imion w Polsce używanych*. Warszawa 1938 s. 356-357; M. Karplukówna. *Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV i początków XVI wieku*. „Onomastica” 3:1959 s. 183-184.

Wojtyszek, Wojtyś (Bystrzeń 279, Mat, Spisy). Szereg ten mogłyby także uzupełnić formy z pniem *Wo(j)-* typu *Woch, Woj, Wojaś, Wojczul, Wojczulewicz, Wojczyk, Wojda, Wojdala, Wojdala, Wojdat, Wojdasz, Wojdo, Wojdulak, Wojdula, Wojdycz, Wojdyga, Wojdylak, Wojdyła, Wojdzilewicz, Wojech, Wojen, Wojko, Wojszko, Wojuta, Woś* (Spisy), o ile nawiązywałyby one do podstawy *Wojciech*, a nie do innych imion z członem *Woj-* (*-woj*) w rodzaju *Wojbor, Wojmir, Wojsław* lub *Borzywoj, Budziwoj* (Tasz 105-106).

Na tle innych szeregów proporcjonalnych odmiennych form nazewniczych. por. np. derywaty imienia *Bartłomiej*: *Bart, Barta, Barto, Bartek, Bartko, Bartol, Bartoń, Bartosz, Bartoszek, Bartoszeko, Bartowic, Bartuch, Bartusz, Bartyla, Bartysz, Baruch, Baruta* (SNO I 95-105). ciąg nazewniczy oparty na imieniu *Wojciech* odznacza się wielką różnorodnością. Przejawia się ona w różnorodnym traktowaniu podstawy: jako formy niezdeintegrowanej w derywatach typu *Wojcieszek* bądź formy zdeintegrowanej, i to w różny sposób, jak w derywatach typu *Woch, Wojta*. Przede wszystkim jednak owa różnorodność jest widoczna w zróżnicowaniu formantów. W derywatach omawianego szeregu zawarte są bowiem formanty proste, jak np. w *Woch, Woś, Wojta*, oraz formanty złożone, jak np. w *Wojtasik, Wojtulewicz*; występują w nich formanty wyrażające się odmiennymi podstawami spółgłoskowymi: *-ch-* jak w *Wojtych*, *-d-* jak w *Wojda*, *-g-* jak w *Wojtyga*, *-k-* jak w *Wojciak*, *-l-* jak w *Wojtal*, *-ł-* jak w *Wojtyła*, *-n-* jak w *Wojtan*, *-ń-* jak w *Wojtoń*, *-s-* jak w *Wojtas*, *-sz-* jak w *Wojtasz*, oraz różnymi wstępnymi samogłoskami formantu: *-o-* jak w *Wojtko*, *-a-* jak w *Wojtacha*, *-e-* jak w *Wojciesz*, *-u-* jak w *Wojtur*, *-y-* jak w *Wojtys*; wreszcie spotyka się formanty zróżnicowane ze względu na morfem końcówkowy: męski *-o-* jak w *Woch*, żeński *-a* jak w *Wojta*, nijaki *-o* jak w *Wojdo*.

Z tą różnorodną oceną formalną powyższych nazw osobowych wiąże się różnorodność ich historycznej oceny semantycznej. Dziś formy te funkcjonujące przede wszystkim jako nazwiska stanowią klasę wtórną do historycznych form imiennych nacechowanych emocjonalnie dodatnio, czyli tzw. hipokorystyków typu *Wojcio, Wojtasz, Wojtuś*; do form przezwiskowych nacechowanych pod względem emocjonalnym ujemnie typu *Wojtur, Wojtyga, Wojtys* bądź też do form deminutywno-patronicznych typu *Wojtak, Wojtanowicz, Wojtko* z fakultatywnym ładunkiem emocjonalnym właściwym hipokorystykom.

Jak na tle powyższych typów formalnych i semantycznych przedstawia się interesująca nas forma *Wojtyła*?

Nazwa ta — podobnie jak większość derywatów imienia *Wojciech* — została utworzona od części *Wojt-* stanowiącej fragment podstawy, który nie pokrywa się z jej podziałem morfologicznym *Woj-ciech* < ps. *Voj-těx . Tego rodzaju morfologiczne okaleczenie podstawy (mutylacja) nie jest tu czymś niezwykłym, występuje bowiem w szeregu derywatów nazewniczych zarówno dawnych, np. *Bronisł<Bronisław, Sulim<Sulimir* (Tasz 46), jak i nowszych, np. *Jaś<Jan, Staś<Stanisław*. Stanowi ono podstawowy środek ekspresywizacji derywatu, jak np. w *Bronisł*, albo jeden z takich środków towarzyszący ekspresywnym elementom morfologicznym, jak np. w *Staś*.

W przypadku nazwy *Wojtyła* mutylacja ma jeszcze dodatkowe uzasadnienie, które wiąże się z fałszywą interpretacją podstawy *Wojciech* jako formy z sufiksem *-ech*, proporcjonalnej do historycznych derywatów typu *Godziech*, *Milech* (Tasz 49).

W tak uzyskanym temacie słowotwórczym *Wojt-* zwraca uwagę jego twardy wygłos, oponentny do miękkiej spółgłoski *ć* w podstawie słowotwórczej *Wojciech*. Taka dyspalatalizacja spółgłoski podstawy w procesach derywacyjnych to zjawisko systemowe tak w derywatach nazewniczych wstecznych typu *Gost* < *Gości-*, *Stan* < *Stani-*, jak i w postępowych typu *Gostek* < *Gości-*, *Stanek* < *Stani-*. Proces ten ma starą metrykę, sięga bowiem epoki prasłowiańskiej, kiedy to dzisiejszym lub staropolskim miękkim spółgłoskom *ć*, *dź*, *ń*, *rz*, *l* itp. odpowiadały prasłowiańskie *i'*, *d'*, *n'*, *r'*, *l'* itp., które nie stanowiły odrębnych fonemów, lecz jedynie zmiękczone przed samogłoskami przednimi warianty fonemów twardych typu *t*, *d*, *n*, *r*, *l*. To one właśnie pojawiały się w wygłosie derywatów wstecznych takich, jak *Gost*, *Stan*, a wtórnie także w opartych na tych formach derywatach postępowych typu *Gostek*, *Stanek*. Antroponimy ze spółgłoską miękką takie, jak np. *Staniek*, to rezultat późniejszego procesu wyrównania analogicznego do podstaw ze spółgłoską miękką typu *Stanisław*³, zaś formy w rodzaju *Kazik* to wynik oddziaływania na pień wstępnej przedniej samogłoski formantu.

Drugim po temacie słowotwórczym współkomponentem formy nazewniczej *Wojtyła* jest formant *-yla*, złożony z morfemu końcówkowego *-a* oraz z morfemu przedkończącego *-yl-*. Każdy z tych elementów wymaga odrębnego omówienia.

Fleksyjny żeński morfem końcówkowy *-a* w formie *Wojtvla*, podobnie iak w antroponimach typu *Bliza*, *Witosza* (Tasz 64, 104) odnoszących się do osób rodzaju męskiego, traci swą podstawową funkcję wyznacznika rodzaju żeńskiego (neutralizacja kategorii rodzaju), stając się środkiem ekspresywizacji formy⁴ równorzędnym do takich środków, jak omówiona już dezintegracja podstawy lub jeszcze inny ekspresywny wyznacznik morfologiczny, o którym będzie mowa niżej. Z funkcją ekspresywną końcówki *-a* koresponduje także funkcja końcówki rodzaju nijakiego *-o* w formach imion spieszonych typu *Jasio*, *Franio* oraz w nazwiskach takich, jak *Dudało*, *Szumilo* czy też *Wojtyło* (Koz 81,86). Obie te końcówki ze względu na emocjonalne nacechowanie się oponentne do *-ø* końcówki rodzaju męskiego w formach typu *Gost*, *Staszek*, *Wojtył* nie pełniącej funkcji ekspresywno-impresywnej.

W odróżnieniu od omówionej końcówki rodzajowej *-a*, która ma charakter fakultatywny, drugi współkomponent formantu *-yla*, tj. sufiks *-yl-*, stanowi jego stałą część (korpus formantu), niezależną od wariantów rodzajowych *Wojtył(a)(-o)*. Jaka jest funkcja i geneza tego sufiksu?

³ J. Kuryłowicz. *O niektórych właściwościach imion skróconych*. W: *Symbolae philologicae in honorem Witoldi Taszycki*. Wrocław 1968 s. 178-180.

⁴ W. Taszycki. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków 1925 s. 47-48. Podobnie w funkcji ekspresywno-impresywnej wykorzystuje się kategorię fleksyjną rodzaju i liczby w formach pluralis majestatis typu *babka przyszli*, *dziadek poszli*.

Otóż omawiany sufiks ze względu na spółgłoskową podstawę *-l-* wprowadza derywaty w rodzaju *Wojtyła* do klasy historycznych ekspresywów o charakterze pejoratywnym, których wartość emocjonalna nie zależy od jakości pozostałych elementów formantu. Zatem kontekstem dla nazwiska *Wojtyła* poza najbliższymi mu formami na *-yl(a)(-o)* typu *Bartyła, Boryła, Buryła, Buryło, Gurdyło, Martyła, Pietryło, Śwityło, Wojdyl, Wojdyla* (Koz 86-87) są także ekspresywa na *-la(-o)* typu *Bierla, Ciągło, Ścisło, Tarło, Uziębło* (Koz 85); na *-al(a)(-o)* typu *Bajtala, Chlipała, Chuchala, Gabala, Macal, Mrugało, Warszala* (Koz 81-85); na *-il(a)(-o)* typu *Budzil, Chodzilo, Gadzila, Godzila, Kusilo, Radzila, Rodzil, Szumilo* (Koz 86); na *-ol(a)* typu *Gomol, Maciol, Radola, Strachala, Warchol* (Koz 76-77) oraz na *-ul(-a)* typu *Deptuła, Chodula, Januła, Mikula, Piskula, Szepul, Szymuła* (Koz 78-79).

Szeregi te stanowią grupę ekspresywów równorzędną do ekspresywnych antroponimów z inną podstawą spółgłoskową, jak np. *-ch-*, por. *Babiuch, Ciasnocha, Malycha, Pajach, Taduch* (Koz 33-42)⁵; *-d-*, por. *Dziurda, Janoda, Stanięda, Tomida* (Koz 50-52); *-g-*, por. *Andryga, Dyla, Jamroga, Jurga, Łomaga* (Koz 68-70); *-l-*, por. *Chrapla, Guziel, Jędral, Szomola* (Koz 72-80); *-n(-ń)-*, por. *Czyston, Lizun, Łysoń, Suchan, Wojtan* (Koz 15-32); *-r-*, por. *Konior, Muchar, Stachura, Wacyra* (Koz 88-95); *-s-*, por. *Gabrys, Miękas, Pietras, Widlus* (Koz 1-15); *-t-*, por. *Caputa, Długota, Depta, Janut* (Koz 42-50).

Wszystkie one tworzą klasę oponentną do form ekspresywnych o dodatnim ładunku emocjonalnym (hipokorystyków) wyrażających się swoistymi spółgłoskowymi wykładnikami sufiksalnymi, przede wszystkim spółgłoskami historycznie i aktualnie miękkimi, jak *-sz* w *Miłosz, Stosz*, *-ń* w *Henio*, *-ś* w *Jasio*, *-ź* w *Kazio* itp.

Jeszcze szerszym kontekstem dla wszystkich tych onomastycznych form ekspresywnych są odpowiednie formy rzeczowników apelatywnych z takimi samymi wykładnikami spółgłoskowymi, tj. *-ch-*, por. np. *tlustoch, pleciuch* (Łoś 94); *-d-*, por. *maruda, paskuda* (Łoś 61); *-g-*, por. *dziadyga, pleciuga* (Łoś 92); *-l-*, por. *gębał, mądrala* (Łoś 47); *-il-*, por. *gamuła* 'gamoń', *niezgula* (Łoś 48); *-ń-*, por. *blazgoń* 'głupiomowny', *gamoń* (Łoś 38); *-r-*, por. *kostyra* 'gracz w kostki', *niemczura* (Łoś 44); *-s-*, por. *grubas, plaksa*; *-t-*, por. *golota* 'nędzarz', *kuchta* (Łoś 53).

Drugi współkomponent omawianego sufiksu *-yl-*, tj. *-y-*, stanowi w odróżnieniu od *l* element emocjonalnie nie nacechowany. Podobnie jak inne wstępne samogłoski morfemowe pełni on rolę elementu strukturalnego, czyli łącznika między pnem a spółgłoskową podstawą formantu. Tego rodzaju łącznik, historycznie wyznaczany przez tematyczną samogłoskę pnia, stał się w apelatywnych i antroponimicznych ekspresywach po różnego rodzaju wyrównaniach analogicznych niezależnym od tematu elementem wymiennym. Świadczą o tym szeregi form typu *Gostach, Gościch, Gościech; Radoch, Raduch, Radziech* (Tasz 49), gdzie sufiksalna samogłoska przeważnie nie pozostaje w zgodzie z historycznym wygłosem samogłoskowym pnia.

⁵ Por. P. Smoczyński. *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksalnej*. Łódź 1963.

Nie ma również takiej motywacji w szeregu form opartych na pniu *Wojt-*: *Wojtala*, *Wojtulewicz*, a także *Wojtyła*.

Jeśli zatem forma słowotwórcza interesującej nas nazwy nie zależy od historycznej samogłoski piennej, trzeba ją tłumaczyć jako formę analogiczną do apelatywów lub antroponomów na *-yl-*, gdzie *-y-* jest usprawiedliwione historyczną postacią tematu.

Szukając takich form wśród apelatywów rzeczownikowych, znajdujemy jedną tylko grupę rodzajową zgodną z interesującą nas formą nazewniczą, tj. z formą żeńską na *-yla*. Jest ona bardzo skromna, reprezentowana jedynie przez rzeczowniki *kobyła*, *mogila* < *mogyla*, oba zresztą o niejasnej etymologii i niezupełnie przejrzystej budowie (Dor 69), dalej przez *bryła*, gwarowe *kopyła* < ukr. *kopyło* 'część sań' (SJP III 998) oraz wyraz włoskiego pochodzenia *baryła*, do typu na *-yla* podobny tylko zewnętrznie. Powyższe apelatywa jednak nie mogły stanowić dla form nazewniczych na *-yla* historycznego wzorca ani morfologicznego, a to z uwagi na swoją ilościową niereprezentatywność, ani też semantycznego, gdyż żadne z nich nie należy do klasy rzeczowników ekspresywnych określających cechy ludzi, w której można by szukać pierwowzoru dla ekspresywnych antroponomów, por. np. odpowiedności *Andryga* : *dziadyga*, *Jędral* : *gębal*, *Pietras* : *grubas*, *Pietroń* : *gamoń*, *Stachura* : *szlachciura*. Omawiane rzeczowniki na *-yla*, podobnie jak inne z sufiksalnym *-y-* typu *-ycz*, *-yk*, *-ynia*, mogły jedynie wzmacniać antroponomiczny model słowotwórczy na *-y-*, którego genezy należy jednak szukać gdzie indziej.

Klasę, która mieści w sobie *-y-*uzasadnione historyczną postacią pnia, stanowią dopiero niektóre antroponimy na *-yl-*. Chodzi tu o nieliczne formy typu *Był*, *Omyła*, *Przybyło*, *Ryło* (Koz 86) w postaci historycznych imiesłowów pochodnych od czasowników z tematycznym *-y-* niezaabsorbowanym przez sufix spółgłoskowy *-l-*. Formy te wraz z antroponomami w postaci takich samych imiesłowów czynnych czasowników *-a-*, *-e-*, *-i-* tematowych w rodzaju *Drapala*, *Kwiczala*, *Kusilo*, *Sędzila* (Koz 81-86) oraz imiesłowów biernych na *-n-*, np. *Bojan*, *Kochan* (Tasz 45-46), stając się ekspresywami dzięki wartości znaczeniowej pnia, mogły stanowić pierwowzór dla ekspresywnych antroponomów adapelatywnych nieczasownikowych oraz antroponomów odmiennych. Jednak wobec niewielkiej reprezentatywności ilościowej antroponomów w formie historycznych imiesłowów na *-yl-*, tłumaczącej się skromną liczbą czasowników *-y-*tematowych, bodaj czy nie większy wpływ na ukształtowanie się typu antropomicznego reprezentowanego przez formę *Wojtyła* wywarł bardziej żywotny wspomniany już sufix *-il-* w takich nazwach, jak *Budzil*, *Kosilo*, *Radzila*, *Szumilo* (Koz 86). Jest on tożsamy z *-yl-* jako sufix imiesłowowy, a także szczególnie mu bliski pod względem formalnym z racji obecności takiegoż samego *-l-* oraz wstępnego elementu samogłoskowego *-i-* określanego wraz z *-y-* jako warianty tego samego fonemu. Ta właśnie cecha formalna staje się zasadą repartycji sufiksów *-yl*, *-il-*: *-yl-* w formacjach z tematem słowotwórczym twardym lub stwardniałym, *-il-* w formacjach z tematem miękkim. Zatem obie formy sufiksalne, których wstępny element samogłoskowy jest determinowany fonetycznie przez pień,

wolno traktować jako warianty tego samego sufiksu charakteryzowanego ze stanowiska funkcjonalnego. Podobnie rzecz się ma z parami innych sufiksów na *-i* // *-y*-, jak np. w *-ich* // *-ych*, por. *Pawlich* // *Gabrych* (Koz 36-38); *-ida* // *-yda*, por. *Tomi-da* // *Jurgyda* (Koz 51); *-iga* // *-yga*, por. *Janiga* // *Pietryga* (Koz 68-69)⁶; *-ik* // *-yk*, por. *Pawlik* // *Henryk* (Koz 66), *-ika* // *-yka*, por. *Manika* // *Pietryka* (Koz 64); *-ina* // *-yna*, por. *Bielina* // *Szyrokyna* (Tasz 64, 99); *-isz* // *-ysz*, por. *Bielisz* // *Małysz* (Koz 1-4) itp. Ten sam typ oboczności reprezentują także sufiksy z innymi samogłoskami: *-a*-, *-e*-, *-o*-, *-u*-, których wariantność wyraża się jedynie obecnością lub brakiem miękkości poprzedzającej spółgłoski pnia, por. *-ʼas* // *-as*, np. w *Pawlas* // *Pietras* (Koz 8-10); *-ʼek* // *-ek*, np. w *Maciek* // *Wojtek*; *-ʼoch* // *-och*, np. w *Babioch* // *Czystoch* (Koz 33-35); *-ʼura* // *-ura*, np. w *Kaziura* // *Stachura* (Koz 94-95)⁷.

We wszystkich tego typu obocznościach sufiksalnych sprawą do wyjaśnienia pozostaje motywacja twardej lub miękkiej postaci tematu. W omawianej nazwie *Wojtyła* temat *Wojt-* ze zdyspalatalizowaną spółgłoską wygłosową jest, jak już wspomniano, dziedzictwem stanu prasłowiańskiego, kiedy pienne *t* stanowiło twarde wariant zmiękczonego *t'* w podstawie **Vojtĕxъ*. Opierając się na takim pniu tworzono stare formy nazewnicze typu *Wojta*, *Wojtach*, *Wojtasz*, *Wojtek* itp. oraz analogicznie formy późniejsze z sufiksальnym *-g-*, *-r-*, *-l-* itp., a wśród nich także interesującą nas formę *Wojtyła*. Teoretycznie taka postać pnia w omawianym nazwisku — jak i w innych podobnych mu — nie jest koniecznością. Przecież obok *Wojtyła* możliwa byłaby forma **Wojcila* z tematem miękkim nie zmienionym w stosunku do podstawy *Wojciech*, por. oboczności *Arcisz* // *Artysz* (SNO I 64, 69), *Bielut* // *Bialuta* (Siudut 391), *Stanek* // *Staniek* (Tasz 51) itp., ale właśnie forma **Wojcila* — jak też np. **Wojciga*, **Wojcira* z *-i-* po palatalnej spółgłosce podstawy — nie są notowane. Być może zatem wolno mówić o wykształceniu się normy, która właśnie takich form pochodnych od imienia *Wojciech* nie dopuszczała, zachowując dla tego imienia odpowiednie derywaty na *-y-*.

Poza przedstawioną tu rodzimą genezę sufiksu *-yl-* istnieje teoretyczna możliwość objaśnienia go jako formy wtórnej do obcego słowiańskiego *-il-*. Wtedy nazwa *Wojtyła* byłaby adaptowaną formą cudzego **Vojtila*. Należałoby wziąć pod uwagę oddziaływanie sąsiednich języków słowiańskich: czeskiego, słowackiego, ruskiego, gdzie takiej formy można by oczekiwać wobec historycznej bądź aktualnej obecności w tych językach zarówno typu antroponimicznego na *-il-*, jak też imienia *Vojtĕx*. Na gruncie czeskim, a zapewne również słowackim, nazwy na *-il-*, choć znane w przeszłości i obecnie, por. *Budil*, *Neužil* (Svoboda 168), *Bučil*, *Čečil*, *Jarosil* (Beneš 101, 103), nie stanowią typu zbyt licznego. Żywotne zaś do dziś pozostaje imię *Vojtĕx* (Beneš 50). Typ na *-il-* jest o wiele bardziej reprezentatywny dla antroponimii ruskiej. Szczególnie bogato przedstawia się materiał staroruski, gdzie obok

⁶ Por. M. Chłopicka. *Nazwy z sufiksami -iga, -yga*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1970 z. 29 s. 123-133.

⁷ Por. Karaś, jw. s. 17-31.

imion chrześcijańskich na *-il-* typu *Gawril, Michail* (Skulina II 68-69), adaptowanych na omawiany grunt za pośrednictwem języka greckiego, często notowane są formy na *-il-*, szczególnie bliskie analizowanej nazwie *Wojtyła*, bo tworzone od złożonych imion pochodzenia słowiańskiego, takie jak *Nezdila, Putila, Stanila, Sudila, Voila, Dobrilo, Javilo, Radilo* itp. (Skulina II 36). Ten sam typ na *-il-*, zwłaszcza w wariacie rodzajowym nijakim, poświadczają dla obszaru małopolskiego historyczne źródła kresowe polskie, por. *Danilo, Hunilo, Manilo, Stanil(o)* (SNO I 457, II 324, III 390-391, V 177-178), jak też współczesne ukraińskie, por. *Grečyło, Ivanyło, Zabaryło, Vojdyło* (Red'ko). Tej żywotności typu antroponimicznego *-il-* na gruncie ruskim nie towarzyszy jednak żywotność imienia *Vojtëx*, notowanego tylko dla okresu staroruskiego (Skulina II 230). A zatem formacja *Wojtyła*, choć teoretycznie możliwa jako w całości utworzona od formy czeskiej, słowackiej bądź ruskiej, wykazywałaby większą zależność od języka ruskiego ze względu na sufiks *-yl- < -il-*, zaś od języka czeskiego i słowackiego ze względu na pień *Wojt-*.

Adapcja hipotetycznej obcej formy **Vojtila* na grunt polski mogłaby przebiegać w dwojaki sposób. Zgodnie z odziedziczoną z prasłowiańszczyzny tendencją do palatalizacji spółgłoski przed samogłoską przednią forma **Vojtila* uległaby przekształceniu w **Wojcila* i taką formę należałoby uznać za całkowicie spolszczoną, por. adaptowane według powyższej zasady staropolskie formy imion chrześcijańskich *Gabryjał, Ożep, Szczepan* itp. (SNO II 90, IV 106-108). Drugi sposób adaptacji, późniejszy, polegałby na dyspalatalizacji grupy *ti*, tj. na zamianie *i* w tylne *y* z zachowaniem tematycznego choć zdyspalatalizowanego *t*. Tak powstała forma *Wojtyła* trzeba by określić jako nazwę niezupełnie spolonizowaną, zachowującą ślad oryginału w postaci *t*, por. adaptowane w podobny sposób średniopolskie i współczesne formy imion chrześcijańskich *Gabryjel, Józef, Stefan* itp.

Pozostając przy interpretacji nazwy *Wojtyła* jako wyniku kontaktów międzyjęzykowych, można by traktować ją także jako formę hybrydalną utworzoną od polskiej podstawy *Wojciech* za pomocą sufiksu *-yl-*, który został wyabstrahowany ze spolszczonych form pochodzenia ruskiego typu *Kostyło, Kuryło*, (SNO III 100, 208-209). Wtedy zdyspalatalizowana pienna spółgłoska *t* na miejscu *ć* zyskałaby objaśnienie jako element determinowany postacią fonetyczną formantu.

Obie przedstawione interpretacje nazwiska *Wojtyła* jako formy opartej całkowicie lub częściowo na obcym wzorze nie wykluczają jednak — nawet na terenach językowo mieszanych — jej poprzednio omówionej rodzimej genezy, w zupełności tłumaczącej się na tle polskiego systemu fonetycznego i morfologicznego.

*

Powyższe rozważania genetyczne można uzupełnić jeszcze uwagami o stratygrafię nazwiska *Wojtyła*. W materiale staropolskim, na którym opiera się *Słownik staropolskich nazw osobowych*, występuje tylko jeden zapis omawianej nazwy: *Voytila* (de) Szrem 1440 (1479-1499), co oczywiście nie daje podstawy do wnioskowania o

jej geografii. Stosunkowo późna data zapisu oraz wyjątkowość tej formy na tle osobowego nazewnictwa staropolskiego sugerują, że jej ilościowy rozwój przypada dopiero na okres po r. 1500. Współcześnie na podstawie spisów telefonicznych można ustalić występowanie nazwiska *Wojtyła* w Bielsku Białej, Cieszynie, Katowicach, Krakowie, Legnicy, Pszczynie, Szczecinie, Toruniu, Warszawie i Wrocławiu. Jeśli w tym szeregu pominąć wielkie miasta, które charakteryzuje duży ruch migracyjny, to na podstawie bardziej miarodajnego materiału, czyli spisów z mniejszych miejscowości, gdzie stabilność osadnicza jest większa, można sugerować wniosek, iż forma ta wywodzi się przede wszystkim z Polski południowej, i to być może ograniczonej do Śląska. Zawierają ją bowiem spisy w takich miejscowościach, jak Bielsko Biała, Cieszyn, Pszczyna, nie występuje ona natomiast w analogicznym materiale Polski centralnej i północnej. Jest to prawdopodobnie odbicie stanu z okresu średniopolskiego, z którym zapewne należy wiązać rozpowszechnienie form typu *Wojtyła*.

Oponentny do tej formy wariant rodzajowy męski *Wojtył*, notowany raz tylko w dobie staropolskiej: Jacob *Voitil* de Moglicz 1425 (Mat), przypuszczalnie w okresie późniejszym staje się typem martwym, o czym można sądzić na podstawie wspomnianych spisów nie odnotowujących tej formy. Bardziej żywotny, przynajmniej współcześnie, okazuje się wariant rodzajowy nijaki *Wojtyło* notowany w Gdańsku, Legnicy, Nowym Sączu, Poznaniu i Toruniu. Na podstawie tego wykazu miejscowości nie można jednak ustalić pierwotnej geografii tego nazwiska. Być może raczej ma Rospond, twierdząc na podstawie obecności nazwy *Wojtyło* w małej miejscowości Ulanów, że jest to forma o proveniencji kresowej, co pozostawałoby w zgodzie z geografiami innych form nazwicznych na -o⁸.

Te trzy warianty rodzajowe nazwiska *Wojtył(a)(-o)*, charakteryzowane jako formy odimienne, wyróżniają się na tle innych grup nazwisk (odapelatywnych, odmiejscowych, odetnicznych) określoną stratygrafią socjalną. Mianowicie zwrócono już uwagę na to, „że najwięcej obecnie nazwisk będących imionami chrzestnymi typu *Wiktor, Jan, Tomasz* lub pochodnymi od nich, np. *Jańczyk, Tomaszewski, Janiak, Wojtkowiak, Wojteczek* itd., znajdujemy na wsi. Lud bowiem od czasów najdawniejszych najchętniej używał imion dla określenia sąsiadów, zresztą nazwisk w znaczeniu dzisiejszym nie miał aż po wiek XVII-XVIII. Stąd w mniejszych miastach całej Polski, do których napływało wiele osadników z okolicznych wsi, nazwiska pochodzące od imion chrzestnych stanowią poważny odsetek”⁹.

W świetle powyższych rozważań nazwisko *Wojtyła* jawi się jako rodzimy, typowy dla Polski południowej derywat imienia *Wojciech*, złożony z pnia *Wojt-*, który stanowi wynik mutylacji i dyspalatalizacji podstawy, oraz z formantu *-yła*,

⁸ S. Rospond. *Stratygrafia polskich nazw osobowych*. „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 7: 1969 s. 127; Z. Kurzowa. *Staropolskie nazwy osobowe na -o (Historia i geografia)*. „Onomastica” 12:1967 s. 177-231.

⁹ S. Reczek. *Nazwiska mieszczan opolskich*. „Kwartalnik Opolski” 2:1956 z. 3 s. 107-108.

wyrażającego się fakultatywną końcówką fleksyjną *-a* i korpusem *-ył-* opartym na historycznych imiesłowach na *-y-l-*, przede wszystkim zaś na imiesłowach z sufiksem *-il-*, w stosunku do którego sufiks antroponimiczny *-ył-* może być określany jako wariant sufiksalny z tylnym *y* motywowanym przez twardy wygłos pnia. Dziś nazwisko to stanowi formację wtórną do odmiennego przezwiska nacechowanego emocjonalnie dzięki aż trzem wyznacznikom: dezintegracji podstawy, sufiksalnemu *-l-* oraz końcówce rodzajowej żeńskiej *-a*. Taki obraz strukturalny i semantyczny omawianej formy jest obrazem historycznym. W odczuciu dzisiejszym nazwisko *Wojtyła* stanowi formę o zatartej historycznej wartości emocjonalnej w dużym stopniu zleksykalizowaną, nie zawsze kojarzoną z podstawą *Wojciech*.

SKROTY

- Beneš J. Beneš. *O českých přijmeních*. Praha 1962.
 Bystron J. Bystron. *Nazwiska polskie*. Lwów 1936.
 Dor W. Doroszewski. *Monografie słowotwórcze. Formacje z podstawowym -l- w części sufiksальной*. „Prace Filologiczne” 14:1929 s. 34-85.
 Koz Ks. S. Kozierowski. *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie. Księga rodzaju ludu polskiego*. Poznań 1938.
 Łoś J. Łoś. *Gramatyka polska. Cz. 2: Słowotwórstwo*. Lwów 1925.
 Mat Materiały do *Słownika staropolskich nazw osobowych*. Kraków.
 Red'ko J. Red'ko. *Dowidnyk ukraińskich przwyszcz*. Kyjiv 1969.
 Siudut A. Siudut. *Nazwiska polskie z przyrostkiem -ut-*. „Slavia Occidentalis” 19:1948 s. 389-397.
 Skulina T. Skulina. *Staroruskie imiennictwo osobowe. Cz. 1-2*. Wrocław 1973-1974.
 SJP *Słownik języka polskiego*. Pod red. W. Doroszewskiego. T. 1-11. Warszawa 1958-1969.
 SNO *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Pod red. W. Taszyckiego. T. 1-5. Wrocław 1965-1977.
 Spisy Spisy telefonów poszczególnych województw za rok 1979.
 Svoboda I. Svoboda. *Staročeská osobní jména a naše přijmení*. Praha 1964.
 Tasz W. Taszycki. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków 1925.

SUR LE NOM WOJTYŁA

Résumé

Le nom de famille *Wojtyła* est une forme historique indigène, à caractère de sobriquet, dérivée du nom *Wojciech* (Adalbert). Elle comporte le radical dépalatalisé *Wojt-* et le formant *-yła*, constitué par la désinence féminine *-a* et le morphème prédésinentiel *-ył-*, n'entre en rapport surtout avec le morphème participial *-il-*, par rapport auquel il constitue une variante suffixale motivé par la finale dure du radical. La désintégration de la base, le *-l-* suffixal et la finale féminine *-a* sont les marques de la valeur expressive historique de ce nom. Aujourd'hui, nous sommes en présence d'une forme lexicalisée, à valeur émotionnelle effacée.